

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:4 • 2011

Nytt ljus över östfronten under andra världskriget, Moskva 17–18 juni 2011

Andra världskriget var temat för en konferens i Moskva i juni, arrangerad av Deutsches Historisches Institut, som bildades 2005 med uppgiften att stödja projekt om Tysklands och Rysslands gemensamma historia, arrangera konferenser och ge ut publikationer tillsammans med tyska och ryska universitet och högskolor. Elva pågående eller nyligen avslutade projekt presenterades. De flesta föreläsarna var från Tyskland, Nederländerna eller Storbritannien medan publiken på över 100 personer representerade Ryska vetenskapsakademins historiska institut, universiteten och arkiven i Moskva.

Berndt Bonwetsch resonerade om hur det tyska respektive sovjetiska samhället sedan 1945 etablerat varierande minneskulturer: I det första fallet skedde detta genom den systematiska omprogrammering av den allmänna opinionen som ockupationsmakterna drev igenom. För Sovjets del skulle däremot ställningen som segermakt ha förhindrat att stora delar av folket fick klart för sig vad kriget egentligen hade kostat landet.

Flera föredrag hade militärekonomisk karaktär. Mark Harrison¹ redovisade sina teser om hur krigens ekonomiska förutsättningar förändrats alltsedan den tidiga kapitalismen fram till våra dagar. Richard Overly² pekade på mindre kända data om bombkriget 1940–41, särskilt de tyska bombningarna av södra England på våren 1941. Dessa hade då inte längre något strategiskt syfte utan skulle stärka desinformationen att Tyskland alltjämt avsåg att knäcka Storbritannien innan man ens funderade på ett krig mot Sovjet. De brittiska flyganfallen mot tyska fabriker och militära anläggningar kunde samtidigt motivera varför stora truppsammandragningar gjordes i gränsnära områden till Sovjet.

1. Mark Harrison, *Accounting for war: Soviet production, employment, and the defence burden, 1940–1945* (Cambridge 1996).

2. Richard Overly, *Russia's war, 1941–1945* (London 2010).

Gennadij Kostyrtjenko³, som uppmärksammats för sina verk om de anti-semitiska kampanjerna under senstalinismen, analyserade hur ledningsstrukturen i den sovjetiska flygindustrin förändrades under krigsåren och vad som blev det bestående arvet i ledningsstrukturerna under hela sovjetepoken.

Hein Kleeman har tillsammans med Sergej Kudrjasjov skrivit *Occupied economies: An economic history of Nazi-occupied Europe 1939–1945* (Oxford 2011). Han diskuterade skillnaderna i Nazitysklands ockupationsregimer i Västeuropa respektive Östeuropa och särskilt under tre års tid på sovjetiskt territorium. Det centrala dilemmat för Tyskland var hur långt exploateringen av erövrade befolkningar kunde drivas för att tillgodose den tyska statens och krigsmaktens behov. I länder där plundringen drevs långt växte också partisanrörelserna sig starkare och den totala ekonomiska ödeläggelsen försvårade återhämtningen efter kriget.

Dieter Pohl har skrivit en monografi om brutaliseringen av krigföringen under det tyska anfallet mot Sovjet.⁴ Han visade att Wehrmacht från början var nära förbunden med SS- och polisstyrkorna. Under diskussionen sökte man klargöra vad som talar för antingen att kriget redan från början var ett förintelsekrig, eller för att Hitler, Himmler eller någon annan först senare under 1941 givit klartecken till en total utrotning av judar på sovjetiskt territorium.

Nick Terry har undersökt hur många Röda armésoldater som tillfångatogs under de första krigsmånaderna och hur den tyska ledningen bestämde sig för att låta en stor del av dessa fångar gå en plågsam svältöd till mötes i läger som inte ens uppfyllde de mest elementära krav enligt internationella konventioner. John Barber tog fram nya rön om effekterna av blockaden av Leningrad, omfattningen av svälten 1941–1942 och detaljanalyser av de dramatiskt stegrade dödstaten den vintern.⁵

Jochen Hellbeck, som analyserat sovjetiska dagböcker och privatkorrespondens, berättade om ett snart avslutat forskningsprojekt som har granskat de intervjuer som redan i januari 1943 och därefter under sommaren samma år gjordes med officerare och soldater som nyss vunnit i slaget om Stalingrad. Det ursprungliga projektet leddes av den framstående historikern Isaak Mints, som med tiotals medarbetare ville skapa underlag för en kommande historik om kriget. De samlade hundratals stenograferade pro-

3. Gennadij Kostyrtjenko, *Out of the red shadows: anti-semitism in Stalin's Russia* (New York 1995).

4. *Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941–1944* (München 2008).

5. Se John Barber, "Stalin and the betrayal of Leningrad", <http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/leningrad_betrayal_01.shtml> (1/8 2011); dens., *Life and death in besieged Leningrad, 1941–1944* (London 2004).

tokoll där de olika personernas erfarenheter av slaget om Stalingrad framkommer ur många skiftande perspektiv. Med dessa omedelbart förmedlade berättelser från slagfälten hade Mints hoppats kunna återge stämningarna bland soldater och officerare, liksom sjukvårdare och fabriksarbetare under kampen mot fältmarskalk von Paulus 6:e tyska armé. Men 1945 förbjöds publiceringen och det omfattande källmaterialet förblev länge okänt för forskningen. Hellbeck betonade att soldaternas egna berättelser var påtagligt öppenhjärtiga och frispråkiga, något som bekräftade bilden av hur mobiliseringen under krigsåren skapade ett större mått av yttrandefrihet, inte bara bland officerare och intellektuella utan även bland bönder och arbetare. På både ryska och tyska kommer inte bara dessa intervjuer att publiceras utan även tidigare hemligt källmaterial, som hemliga polisens rapporter om stämningarna i skyttegravarna och på vapenfabrikerna i staden Stalingrad, samt fältpostcensurernas bedömningar av granskade och konfiskerade brev.

Specialisten på sovjetisk-amerikansk nutidshistoria och diplomaten Vladimir Petjatnov⁶ gav bakgrunden till en nyttgåva av korrespondensen under andra världskriget mellan Stalin, Churchill, Eden, Roosevelt och Truman. I den första sovjetiska utgåvan på 1950-talet hade visserligen inte något känsligt strukits av propagandaskäl.⁷ Men nyttgåvan kan ta med alla de brevutkast som Stalin skrev liksom hans belysande marginalanteckningar i inkommande brev från de brittiska och amerikanska statsmännen.

Trots att tusentals sovjetiska, och därefter hundratals ryska, monografier och samlingsverk skrivits om kriget på östfronten under andra världskriget vittnar bidragen på konferensen om att många nya frågeställningar kan klargöras med nya källmaterial. Det faktum att Försvarsministeriets centralarkiv i Podolsk utanför Moskva, enligt ett beslut från 2008, successivt kommer att öppnas helt för forskning om krigsåren bådär gott för den fortsatta utvecklingen.

Handelshögskolan, Stockholm

LENNART SAMUELSON

6. *Stalin, Ruzvel't, Truman: SSSR i SSJA v 1940-oh gg* [Stalin, Roosevelt, Truman: Sovjetunionen och USA på 1940-talet] (Moskva 2006).

7. Jämför *Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War* (Moskva 1957).